

ІНТЕГРАТИВНА ТЕОРІЯ ПРАВА ЯК БАЛАНС ПРОТИЛЕЖНИХ ІДЕЙ

Досліджуються філософські витоки інтегративної теорії права, розкривається її роль у забезпеченні гармонії та балансу різноманітних теорій праворозуміння. Особлива увага приділяється філософсько-правовим поглядам Б. Кістяківського, В. Соловйова, А. Яценко. Підкреслюється, що представлену ними синтетичну теорію права можна розглядати як гармонійну, збалансовану єдність (синтез) основних сутнісних характеристик та проявів права (свободи, справедливості, рівності, моралі) як багатогранного явища, врівноважене знання про яке має стати основою нормативної діяльності держави.

Ключові слова: інтегративна теорія, право, праворозуміння, природне право, синтетична теорія, юридичний позитивізм.

Львова Е.Л. Интегративная теория права как баланс противоположных идей
Исследуются философские истоки интегративной теории права, раскрываются её роль в обеспечении гармонии и баланса различных теорий правопонимания. Особенное внимание обращено на философско-правовые взгляды Б. Кистяковского, В. Соловьёва, А. Яценко. Подчёркивается, что представленную ими синтетическую теорию права можно рассматривать как гармоничное, сбалансированное единство (синтез) основных сущностных характеристик и проявлений права (свободы, справедливости, равенства, морали) как многогранного явления, уравновешенное знание о котором должно стать основой нормативной деятельности государства.

Ключевые слова: интегративная теория, право, правопонимание, природное право, синтетическая теория, юридический позитивизм.

Lvova Olena. Integrative theory of law as a balance of opposing ideas
The article investigates the philosophical origins of integrative theory of law, disclosed its role in ensuring harmony and balance between the various theories of law. Particular attention is drawn to the philosophical and legal views B. Kistiakowsky, V. Soloviev, A. Yaschenko. The authors emphasize that they have submitted to the synthetic theory of law can be seen as a harmonious, balanced unity (synthesis) of the basic essential characteristics and manifestations of rights (freedom, justice, equality, morality) as a multifaceted phenomenon, balanced knowledge of which should be the basis of the regulatory activities of the state.

Key words: integrative theory, law, legal thinking, natural law, the synthetic theory, legal positivism.

Ще з давніх часів питання сутності права перебувало у центрі уваги правознавців, філософів та інших науковців. Дослідники та мислителі намагалися висвітлити своє бачення витоків права, його походження, джерел, форми, змісту, функцій, призначення тощо. Це, у свою чергу, проявилось у появі різноманітних шкіл та концепцій розуміння права, які стали свого роду парадигмою наукового пізнання в сфері юриспруденції.

Метою будь-якого права є реалізація його соціальної цінності в житті людини, суспільства та держави. Саме з огляду на це метою даного дослідження є теоре-

тичний аналіз деяких витоків права, які стали філософською основою розвитку інтегративної юриспруденції, а також з'ясування її балансуєчої ролі серед інших теорій праворозуміння.

Філософську основу для розвитку інтегративної юриспруденції склали праці, таких видатних вітчизняних та зарубіжних юристів та філософів, як Г. Берман, Б. Кістяківський, В. Соловійов, Дж. Холл, О. Яценко та ін.

Зокрема, дискусія про поняття права ще за радянських часів (Н. Боброва, В. Нерсисянц, Р. Халфіна, В. Кудрявцев, А. Васильев та ін.) поклала початок формуванню трьох концепцій – «шкіл» – у теорії права: нормативної, соціологічної та природно-правової¹.

На сучасному етапі інтегративна теорія права представлена у вітчизняній науці здобутками О. Костенка, П. Рабіновича, І. Тімуш та ін., у російській юриспруденції – концепціями В. Графського, В. Нерсисянца, В. Четверніна, А. Полякова, Р. Ромашова, І. Честнова та ін.

Однак сучасна юридична наука ще не має єдиного розуміння інтегративного правознавства, яке б набуло вагомого авторитету щодо інших правових теорій.

Нині філософське бачення природно-правових ідей та розвитку інтегративної юриспруденції в Україні представлено працями А. Козловського, С. Максимова, Ю. Оборотова, О. Стовби, С. Сливки та ін. Їх праці складають вагомий науковий доробок до проблеми природно-правового та інтегративного розуміння права. Особливий інтерес становить, на думку С. Рабіновича, виокремлення методологічних відмінностей у стратегіях пізнання природно-правових феноменів (справедливості, права, прав людини тощо), а також особливостей розв'язання основних питань юснатуралізму (співвідношення природного і позитивного права, абсолютного й регулятивного у праві та ін.)².

На сучасному етапі розвитку юридичної науки з'являються різноманітні спроби обґрунтування інтегрованого визначення права, зокрема, це концепція соціального натуралізму О. Костенка, В. Нерсисянца (лібтарно-юридичний підхід), А. Полякова (комунікативна теорія права), Р. Ромашова (реалістичний позитивізм), І. Тімуш (інтерсуб'єктивна концепція праворозуміння), І. Честнова (теорія діалогу), В. Четверніна (інституційна теорія) та ін.

Ми не маємо на меті в межах даної теми вдаватися до аналізу зазначених концепцій. Зауважимо лише, що незважаючи на те, що вони відрізняються своєрідною новизною, цінністю та практичним баченням сучасності, попри все і ці концепції не позбавлені деяких недоліків та критичних зауважень з боку юридичної науки.

Так, переходячи безпосередньо до розгляду даного питання, почнемо з класичної думки вітчизняного професора М. Козюбри про те, що «ідейну спрямованість базисної юридичної науки теорії права і держави (а тому і юриспруденції в цілому) визначає покладений в її основу тип праворозуміння. Тип праворозуміння визначають у сучасній вітчизняній юридичній науці як зумовлений світоглядною позицією пізнаючого суб'єкта образ права, що відображає найбільш суттєві, відповідно до цієї позиції, ознаки права»³.

Наприклад, залежно від ставлення до «основного питання філософії» – співвідношення матеріального й ідеального – виокремлюється матеріалістичний та ідеалістичний тип праворозуміння; залежно від ставлення до права різних народів і тих чи інших цивілізацій виокремлюють такі типи право розуміння, як європейський (християнський), мусульманський або ісламський, індо-буддійський, китайський, японський та ін.⁴

Основними сучасними типами розуміння права є: юридичний (лат. «*ius*» – право) і легістський (лат. «*lex*» – закон). Згідно з легістським типом праворозуміння правом є сукупність законодавчо закріплених норм, тобто владних приписів держави. Відповідно до юридичного типу праворозуміння, правом є складне соціальне явище (особливий соціальний регулятор), що має власну об'єктивну природу (сутність), яка не залежить від волі чи свавілля законвстановлюючої (державної) влади. Таким чином, юридичний тип праворозуміння виходить із розмежування права і закону, легістський – з їх отождолення. У цьому і полягає їх принципова відмінність.

Існуючі типи праворозуміння охоплюють різноманітні концепції права, які за спільною спрямованістю в обґрунтуванні сутності права об'єднуються у відповідні правові школи. Здебільшого будь-який варіант тлумачення права, спираючись на розмежування права і закону, сприймається як природно-правова концепція, тобто як одна із концепцій природної школи права. Це не вірно, хоча саме її представники вперше використали поняття «природне право» (незалежне від держави) і протиставили його позитивному праву (встановленому державою). Окрім теорій природної школи права, юридичний тип праворозуміння охоплює правові концепції історичної, психологічної та соціологічної шкіл права, кожна з яких також визначає право як явище надпозитивне (наддержавне), але тлумачить його зі своїх власних позицій. Легістський тип праворозуміння охоплює неопозитивістські теорії права, які утворюють нормативістську і аналітичну школи права⁵.

М. Козюбра, досліджуючи критерії типології праворозуміння, констатує, що чи не найпоширенішим є «ідеологічний» критерій, тобто вихідні концептуальні ідеї, які визначають зміст праворозуміння.

Відповідно до нього виокремлюються природно-правовий (юс натуралістичний), юридико-позитивістський (нормативістський) і соціологічний типи праворозуміння. Незважаючи на відсутність єдності поглядів щодо соціального значення цих типів право розуміння, переважна більшість дослідників схиляється до того, що кожний з них ґрунтується на певних світоглядних підвалинах, які, у свою чергу, відображають реальні грані, аспекти права як феномену.

Саме останній момент стимулював пошук шляхів до синтезу, інтеграції здобутків зазначеної типологізації, яка була започаткована в середині ХХ ст. американським філософом Дж. Холлом, а нині набула популярності й на теренах колишнього СРСР, зокрема й в Україні⁶.

Отже, постала необхідність об'єднання цінних здобутків різноманітних типів, концепцій права, що покляло початок широкому, багатоаспектному типу праворозуміння, що є основою інтегративної юриспруденції.

О. Ющик щодо широкого плюралізму праворозуміння наголошує, що цьому сприяли значні політичні, економічні та соціальні перетворення, які відбулися за часи незалежності нашої держави. Тим часом, істинне знання потребує зведення різних знань предмета до його єдиного поняття, а отже, вчені-юристи постали перед необхідністю з'ясування методологічних проблем у дослідженні права й пошуку відповідної методології наукових досліджень. Проблема методології дослідження права на певному етапі розвитку науки стає визначальною в процесі формування адекватного розуміння права.

Насамперед існування багатьох теорій праворозуміння логічно веде до їх групування, зведення до більш загальних різновидів. Проте, оскільки право розгля-

дається як єдиний феномен, або «йдеться про спільну якість правових явищ, що виступає у вигляді інтегративного утворення», усі різновиди теорій механічно об'єднуються в «інтегративну юриспруденцію», або «інтегративне праворозуміння». В результаті все зводиться до того, що право природне і право позитивне розглядають відповідно як «зміст» і «форму», кожне з яких має власну сутність; проте єдиного задовільного поняття права, пише О. Ющик, так і не отримано, що спонукає науковців до подальших методологічних пошуків⁷.

Це вимагає від науковців зосередження особливої уваги на методології правознавства, а саме, обрати такі філософсько-правові підходи, які якнайбільше відповідали б основній потребі перехідного періоду існування українського суспільства, сприяли б її задоволенню. У цьому, як підкреслює вітчизняний професор П. Рабінович, і вбачається об'єктивна причина стрімкого зростання уваги вітчизняних дослідників до філософії права⁸.

Філософський рівень вивчення права, однак з урахуванням інших рівнів, обґрунтовує О. Лейст. Він пише, що «право повинно розглядатися насамперед як факт історії, сутність якого досягається на тому рівні абстракції, де поєднуються поняття й категорії соціології, етики, психології, політології та власне історії, яка на сучасному етапі розвитку правознавства виходить на перший план як критерій загальності та істинності теоретичного узагальнення. ...Кожний з напрямів правознавства по-своєму висвітлював розуміння сутності права; як і передбачав І. Кант, ця проблема («що таке право?») повинна вирішуватися на філософському рівні»⁹.

Даній позиції імпує думка М. Цвік, що сучасне праворозуміння має ґрунтуватися на використанні досягнень світової науки – як сучасної, так і минулих часів. За таких умов розуміння права складається з добре забутого старого у поєднанні з новими інтерпретаціями окремих проявів правової матерії.

Водночас він підкреслює тезу про те, що, «починаючи із Сократа, Платона й Аристотеля, всі напрями в теорії сходяться на тому, що право має бути концентрованим виразом ідеалів справедливості, втіленням моральних принципів, що панують у суспільстві»¹⁰.

Кожна концепція права, якою б досконалою чи, навпаки, слабкою, вона не здавалася на перший погляд, наділена своїм особливим потенціалом та збагачує сутність і розуміння права більш глибоким змістом. Адже пізнання права подібне вивченню складної, багатогранної геометричної фігури, у процесі якого окремо споглядаються усі грані одного цілого. Тому хибним, на наш погляд, є ігнорування потенційних досягнень будь-якої правової концепції. Саме такі дослідження привели до появи інтегративної юриспруденції, до широкого підходу в праві.

І, як справедливо підкреслює С. Петровіч, завданням саме інтегративної юриспруденції є утвердження комплексного, багатоаспектного або широкого підходу до розуміння права шляхом виділення тих важливих елементів у численних правових концепціях, які допомагають краще усвідомити основні ознаки права.

Для такого всебічного пізнання права, пише дослідниця, слід з'ясувати основні положення природної, історичної, нормативістської, психологічної та соціологічної шкіл права і виділити з них ті, що найбільше відповідають потребам сучасної юриспруденції.

Чому наведено саме ці школи права? По-перше, кожна з зазначених шкіл бере за основу права свої особливі чинники, тобто кожна з них відрізняється притаманною лише їй ідеєю про право. По-друге, численна кількість теорій права є або складовими вищенаведених шкіл або похідними від них.

Положення різних правових шкіл – свідчення того, якою складною є природа права. Поділяючи зміст одних та відхиляючи інші, потрібно в кожній школі віднайти ті раціональні зерна, які дають змогу підійти до розуміння права з позиції інтеграції¹¹.

Саме тому вже стільки століть не втрачена актуальність наукового пошуку сутності права у всіх його проявах та розуміннях. Поглиблено вивчаються різноманітні концепції права, синтез яких на сучасному етапі сприяє не лише постійному оновленню розуміння та сприйняття феномена права, а й наближає юридичну науку до єдності у праворозумінні.

Інтегрування цінних здобутків різноманітних правових ідей не породжує автоматично єдностайності у розумінні права. Як пише П. Рабінович, «інтегральний підхід» до праворозуміння об'єктивно зумовлений низкою закономірних соціальних процесів, він не тільки не повинен суперечити вимогам системного підходу, а має бути його своєрідною конкретизацією, інструментом реалізації його вимог. У протилежному випадку «інтеграція» є нічим іншим, як еклектизацією, тобто механічним, досить довільним перемішуванням декількох, зазвичай добре відомих теорій, концепцій, поглядів¹².

І. Тімуш також звертає особливу увагу на зростаючу в науці юриспруденції та практиці актуальність проблеми компенсації цілком закономірних диференційованих тенденцій відповідним «противажним» прагненням інтегрування права в системно організовану цілісність, поєднуючою засадою якої було б «синтетичне» за своїм характером праворозуміння¹³.

В. Нерсисянц, досліджуючи положення юридичного позитивізму радянських часів, констатує, що «з позицій легістсько-позитивістського підходу право – це наказ офіційної влади, а його відмінною рисою є примусовість. За такого розуміння зникає будь-яка відмінність між правом і свавіллям, і сам закон із правового явища стає засобом протиправної нормотворчості та інструментом насилля. Також і вихвалювана прибічниками юридичного позитивізму законність, яка спирається на подібні правопорушуючі закони, стає знаряддям свавільної політики авторитарної та тоталітарної влади»¹⁴.

Тобто, політика не повинна формувати право чи домінувати над ним, а має діяти в його межах і перебувати в гармонійній єдності з правом у широкому розумінні цієї категорії¹⁵.

Саме вихід за межі вузьконормативного розуміння права, що було характерно для правознавства радянської доби, актуалізував проблему інтегративної юриспруденції та сприяв поверненню юридичної науки до природних витоків права та відродженню досліджень у даному напрямі.

Потреба поєднати різноманітні концептуальні підходи до розуміння права не є новою, зародки її виходять ще з давніх філософських пошуків, які породжували ідеї позитивного та природного права, божественного, ідеального, вічного права тощо. За свій історичний шлях розвиток ідеї права та його розуміння пройшов злету та падіння, гостру боротьбу в середині себе самого за свою істинну сутність та природу. І така боротьба була викликана досить часто певною політичною ідеологією і стосувалася, як правило, права природного та позитивного.

Чи не ключова роль у створенні гармонійного балансу у розумінні права та поєднання існуючих правових концепцій відводиться філософії права. З огляду на це звернемося до деяких ключових ідей інтегративного праворозуміння в історії філософсько-правової думки.

В Росії (що мало значення й для вітчизняної науки) передвісником інтегративної юриспруденції можна вважати унікальний досвід побудови синтетичної філософії В. Соловйова, який рівновагу та гармонію поклав в основу об'єднуючого, синтезуючого принципу своєї філософської системи. Надалі ця філософія стала підґрунтям для висування концепції синтетичної теорії права і держави А. Яшенка (1877–1934 рр.) і, ймовірно, справила вплив на модель інтегральної культури В. Сорокіна (1889–1968 рр.)¹⁶.

Так, В. Соловйов, відрізняючи право природне та право позитивне, водночас не сприймав їх як дві відмінні сфери права. Для нього це були лише дві відмінні точки зору на один і той же об'єкт.

Природне право, в його розумінні, є лише «раціональною сутністю права»; право ж позитивне є історичним явищем права. Це – право, реалізоване залежно «від стану моральної свідомості в даному суспільстві та від інших історичних умов». Тому природне право постійно стає правом позитивним¹⁷.

На його думку, природне право можна вважати чи правом, що відповідає природному, позадержавному стану, чи як критику права, чи як ще зароджуване у свідомості суспільне право, чи, врешті-решт, як логічний раціональний смисл позитивного права. Саме в цьому останньому розумінні сприймав природне право В. Соловйов¹⁸.

Таким чином, філософ споглядав право дійсно синтетично, вбачаючи в ньому гармонійне поєднання різноманітних його характеристик.

Аналізуючи погляди В. Соловйова на право, продовжувач його ідей А. Яшенко зауважував, що необхідним для розуміння права В. Соловйов вважав такі основні елементи: 1) з формального боку – особисту свободу; 2) загальність (рівність перед законом); 3) розмежування (як необхідний результат поєднання двох попередніх елементів); 4) з матеріального боку – спільне благо (як мінімум моральності); 5) зовнішню примусову реалізацію¹⁹.

За такого розмаїття елементів у природі права В. Соловйову вдалося віднайти єдиний зв'язок, об'єднуючий синтезуючий принцип – «ідею рівноваги і гармонії»²⁰.

Подальші міркування А. Яшенка²¹ щодо зазначеної позиції, на нашу думку, можна узагальнити такими тезами: по-перше, немає жодної сфери людського знання, де б існувала загальна згода; по-друге, при визначенні природи права важливо не загострювати суперечності, а зближувати теорії, відрізняючи лише те, що дійсно є відмінним; по-третє, постійні намагання по-новому визначити природу права зумовлює прогрес усієї філософії права; по-четверте, боротьба ідей вказує не стільки на невизначеність науки про право, скільки на розвиток розуміння природи права у напрямі більш глибокого розуміння права в його першоосновах; по-п'яте, неадекватним є однобічний підхід у процесі побудови складної теорії лише на підставі якого-небудь одного елемента юридичного явища, який сприймають за ціле.

Зрозуміти право як багатоаспектне явище намагався також Б. Кістяківський, погляди якого значною мірою формувалися під впливом ідей В. Соловйова. Він розробив так звану плюралістичну концепцію права.

Заперечуючи однобічний підхід до права, що властивий, наприклад, класичному правовому етатизму, Б. Кістяківський під правом розумів складне багатоаспектне явище, що не піддається однозначному визначенню. Право, на його думку, необхідно вивчати з різних сторін, включаючи його соціологічні, державно-ор-

ганізаційні (право як порядок) і нормативні прояви. Водночас право постає як явище телесологічного порядку, що зумовлене трансцендентальними цілями. Основне значення вчений відводив цілям етичним, визначаючи їх як свободу та справедливість²².

Б. Кістяківський у своїх дослідженнях також виправдовує нормальність існування численних теорій та підкреслює, що «разом із багатоманітністю наукових понять права не підлягає сумніву, що право, як явище, єдине»²³.

У зв'язку з цим вчений посилається на принцип єдності права, який був розроблений у першій половині XIX ст. у боротьбі за єдине наукове поняття права. Даний принцип втілювався частково ціною звуження сфери права, що відобразилося у запереченні природного права. Хоча завдання створити єдине наукове поняття права виявилось невирішеним, однак принцип єдності права, як явища, став загальноновизнаним науковим здобутком. У 70-х роках XIX ст. проблеми природного права хоча й перестали ігноруватися, усе ж довелося визнати неможливість створення єдиного наукового поняття права, адже таких понять декілька²⁴. Тобто позиція Б. Кістяківського імпонувала попередній позиції А. Яценка про доцільність відмови «від безплідних намагань односторонньо визначити природу права, і так зрозуміти його, щоб це поняття охоплювало усі односторонні теорії в їх, хоча й односторонній, правильності»²⁵.

Не можна також задовольнятися лише перерахуванням різноманітних наукових понять права. «Не підлягає сумніву, – стверджував Б. Кістяківський, – що мають існувати й такі синтетичні форми, які об'єднали б ці поняття в новий вид пізнавальних єдностей»²⁶. Тобто, «необхідним є синтез усього знання про право, отриманого науковим його дослідженням»²⁷.

Отже, синтетична теорія права у дослідженнях Б. Кістяківського, В. Соловйова та А. Яценка представлена, на наш погляд, як гармонійна, збалансована єдність (синтез) основних сутнісних характеристик та проявів права (свободи, справедливості, рівності, моралі) як багатогранного явища, врівноважене знання про яке має стати основою нормативної діяльності держави.

Незважаючи на більш ніж столітній відлік часу, філософські акценти даної інтегративної теорії не втратили своєї актуальності й на сьогодні. Принципи, на яких вона побудована (гармонія та єдність), та її мета (розкриття сутності та призначення права) надають можливість мирно співіснувати різноманітним правовим концепціям, які збагачують ідею права та його зміст. Однак існуючий плюралізм думок потребує концептуального завершення у вигляді їх інтеграції у єдине розуміння права, що сьогодні перебуває ще на стадії спроб та активних наукових пошуків.

1. *Лейст О.Э.* Три концепции права / О.Э. Лейст // Советское государство и право. – 1991. – № 12. – С. 3. 2. *Рабінович С.П.* Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія / Рабінович С.П. – Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 254. 3. *Козюбра М.* Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С. 14. 4. *Честнов Л.И.* Типы правопонимания / Л.И. Честнов // Проблемы теории права и государства / под общей ред. проф. В.П. Сальникова. – СПб.: Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 1999. – С. 65-66. 5. *Алаіс С.П.* Проблеми праворозуміння в основних школах права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / С.П. Алаіс. – К.: Нац. академія внутр. справ України, 2003. – С. 7. 6. *Козюбра М.* Праворозуміння: поняття, типи та рівні / Козюбра. – С. 15. 7. *Ющик О.* Про необхідність пізнання сутності та визначення поняття права / О. Ющик // Право України. – 2010. –

№ 4. – С. 106. **8. Рабінович П.С.** Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства / П.С. Рабінович // Інтернет видання «Юриспруденція on-line». – 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?w=t&i=&d=307>. **9. Лейст О.Э.** Сущность права: Проблемы теории и философии права / под ред. В.А. Томсинова / Лейст О.Э. – М.: Зерцало, 2008. – С. 7-8. **10. Цвік М.** Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження) / М. Цвік // Право України. – 2010. – № 4. – С. 26. **11. Петровцій С.П.** Теорія права Ганса Кельзена як одна важливих складових інтегративної юриспруденції / С.П. Петровцій // Держава і право. – Вип. 3. – К.: Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1999. – С. 15. **12. Рабінович П.С.** Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства. **13. Тімуш І.С.** Концептуальні засади інтегрування сучасного правознавства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. юрид. наук / І.С. Тімуш. – К., 2011. – С. 1. **14. Нерсисянц В.С.** Право и закон в Российской Конституции: традиции правопонимания и современность / В.С. Нерсисянц // Право и политика современной России / под ред. Г.В. Мальцева. – М.: Былина, 1996. – С. 99. **15. Мохонько А.В.** Право та політика: питання пріоритету / А.В. Мохонько // Сучасні проблеми правової системи України: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (28 жовтня 2010 р., Київ) / редкол.: Ю.С. Шемшученко, Ю.Л. Бошицький, О.В. Чернецька та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. – С. 132-133. **16. Графский В.Г.** Интегральная (синтезированная) юриспруденция: актуальный и всё ещё незавершенный проект / В.Г. Графский // Правоведение. – 2000. – № 3. – С. 55. **17. Яценко А.С.** Философия права Соловьёва / Яценко А.С. – С.-Петербург: Сенатская типография, 1912. – С. 25. **18.** Там же. – С. 28. **19.** Там же. – С. 30. **20. Яценко А.** Теория федерализма. Опыт синтетической теории права и государства / Яценко А. – Юрьев: Типография К. Маттисена, 1912. – С. 91. **21.** Там же. – С. 83-86. **22. Поляков А.В.** Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций / Поляков А.В. – СПб.: Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. – С. 172-173. **23. Кистяковский Б.А.** Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права / Кистяковский Б.А. – М.: Изд-е М. и С. Сабашниковых, 1916. – С. 326. **24.** Там же. – С. 326-327. **25. Яценко А.** Теория федерализма. Опыт синтетической теории права и государства / Яценко А. – С. 143. **26. Кистяковский Б.А.** Цит. работа. – С. 328. **27.** Там же. – С. 682-683.

УДК 340.1

I. В. МИМА

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ХРИСТІЯНСЬКО-ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ У ПРАВІ

Досліджується процес формування різних напрямів об'єктивного наукового аналізу проблем теорії держави і права; проведено аналіз християнсько-правових традицій у понятійному апараті загальнотеоретичної юриспруденції. Християнсько-правові традиції розглядаються як категорії права, які наділені власним змістом та сутністю, мають певні функції та місце у правовій системі.

Ключові слова: *правова традиція, християнсько-правова традиція, категорія права.*

© *МИМА Ірина Володимирівна* – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін відокремленого структурного підрозділу Криворізького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»